

s így hazafiúi kötelességet teljesítünk akkor, amidőn az ifjúság légal-
talmi nevelését és oktatását szorgalmazzuk.

Babiczky Ede.

Gárdonyi gyermekkori emlékeinek pedagógiai tanulságai

Gárdonyi Géának az a kedvelt és sokszor hangoztatott gondolata, hogy: „Minden jó könyv egy-egy tanítója a nemzetnek“ s hogy: „A magyar kultúrát elsősorban a nemes irányú irodalom fejleszté“, egy kis megszorítással leginkább a magyar köznevelői rendnek szól. Mi vagyunk ugyanis azok, akiknek a számára Gárdonyi legtöbb könyve a gyönyörködtetés mellett pedagógiai tanulságokat is tartalmaz s azt is mi tudjuk legjobban, hogy az író nemes irányú művészete mit jelent az egész magyar művelődés számára.

S amikor ennek a szerény cikknek a keretében Gárdonyi gyermekkori emlékeinek pedagógiai tanulságait akarjuk összegyűjteni, mindenképpen hálás területre lépünk. Gárdonyi műveiben a jól megrajzolt gyermekalakoknak se szeri, se száma, sőt az író majdnem minden regényében, hosszabb novellájában a gyermekkor a kiinduló pont s a hősök jellemének kialakulásában a gyermekkori élményeknek mindig döntő fontosság jut. Azt hisszük, hogy elég itt a legismertebb regényeire hivatkoznunk: az *Egri csillagok* elején lévő Bornemissza Gergely-Cecey Éva-féle kedves jelenetekre, a *Láthatatlan ember*-ben a kis Zéta rabszolgaságban eltöltött szomorú gyermekkorára, az *Isten rab ai*-ban az apró kis Jancsi „barátra“ és a cseppnyi Margit királyleányra, vagy az *Aggyisten Biri!*-ben Kelesse Pali gyermekkori gyűlölködést felidéző álmára, stb. Gárdonyi műveinek pedagógiai vonatkozásairól is sok szó hangzott már el. Több tanulmány, sőt könyv írója igyekezett bebizonyítani, hogy mai Tantervünk és Utasításunk már 40–50 esztendővel ezelőtt élő valóság volt azokban a kis falusi iskolákban, ahol az ifjú Gárdonyi akkoriban tanított. Talán annak is itt lenne már az ideje, hogy valaki Gárdonyi egész működését megvizsgálva, az eddigi eredmények felhasználásával és megrostálásával a pedagógus Gárdonyi arcképét is megrajzolja.

Ennek az arcképnek néhány jellegzetes vonását az író gyermekkori emlékezéseiben találhatjuk meg. Az *Én magam* című műve egyik fejezetének címe: *Gyermekkori emlékeim*. A könyv Gárdonyi regényírás közben feljegyzett gondolatait, megfigyeléseit, ötleteit foglalja össze, az ő „életének útszéléről tépegetett fűszálacskák kötődnek itt egybe gondolatainak fehér cernájával.“ Aki a gyermekkoráról és a gyermekről annyit ír műveiben, mint Gárdonyi, annak a saját gyermekkoráról szóló feljegyzései feltétlenül érdekelnek bennünket; s ha ehhez hozzávesszük még azt is, hogy az író nagyon sok művét pedagógiai szempontból is kiaknázhathatjuk, nem nehéz szinte már eleve megállapítanunk, hogy Gárdonyi gyermekkori emlékei között gyakran bukkanunk pedagógiai vonatkozásokra és tanulságokra. Mivel Gárdonyi működő pedagógus korá-

bán tanító volt, a vizsgálódásaink során elénk kerülő érdekes adatokat a népiskola szempontjából csoportosítjuk.

Az író gyermekkorának három esztendejét a borsodmegyei Sályban töltötte. Volt ebben az időben egy Tera nevű, daloskedvű, piros-pozsgás cselédjük. Az apja is mindig vidám, derült arcú, szőke, piros ember. A kis Gárdonyi Tera sok nőtája közül kettőt jegyzett meg különösen. Az egyik volt a Csehó Pista nóta:

Amodá van egy nagy deszka kerítés
Csehó Pista lova abban legelész.

A másik nóta!

Fekete városban fehér torony látszik,
Látom a rózsámat! ahogy mással játszik.

„Mind a két nóta hosszú volt, — mondja Gárdonyi —, de megtanultam tőle. Csehó Pistának meg a fekete város szerelmesének a tragédiája *úgy előttem volt, mintha festett képen látnám*. S ezekben éreztem először a költészetnek szent borzongásait.“

Az esztétikai nevelést ma teljesen azon az úton vezetjük, melyet Gárdonyi itt megemlít. Ebben a leírásban a mi szempontunkból az a legfontosabb, hogy a népdalok tartalma teljesen *megelevenedett* Gárdonyi lelkében, úgy érezte, mintha *festett képen látta* maga előtt mindent. Mai énektanításunknak már a célkitűzésében is ott van az esztétikai érzék felébresztésének, fejlesztésének a kívánalma. Az Utasítás rámutat arra is, hogy a dalszövegek útján kifejezésbeli szépségekhez, irodalmi értékekhez jut a tanuló. Az ízlés fejlesztésének első és legfőbb tényezője pedig a *szemlélet*. Mindennemű esztétikai nevelés útján az első nagy állomás az, hogy a gyermeket megtanítsuk a *látásra*. Ime, itt van a pedagógiai tanulság számunkra. A kis Gárdonyi *látta* maga előtt a dal hőseit, belső szemlélet támadt a lelkében, sőt a költészet borzongását is érezte. A két népdal esztétikai hatása tehát teljes volt s az ízlés nemesítése terén is megtették hatásukat. Hogyan is mondja mai Utasításunk? „Ízlése annak van, aki örülni tud annak, ami szép, akinek a lelkében a szép eleven érzést kelt.“ Gárdonyi tehát pedagógiai szempontból is megelőzte korát, helyes érzékkel talált rá azokra az utakra, amelyeken ma haladunk.

A „virágos iskola, virágos falu“ jelszavak hangoztatása s a virágkultusz állandó erősödése éveiben különösen időszerű a Gárdonyi *Emlékeiben* lévő *Vadrózsa* és *Lélekmozdulás* c. fejezetek pedagógiai szempontból való áttanulmányozása. Ezek az élmények is Sályban érték az író.

A hajléktól, ahol annak idején laktak, hosszú kőfal nyúlt le a falu első hídjáig. Ez az urasági gyümölcsöskert kerítése volt, a falu kocsiútja felől. A kőfal mellett egy terebélyes vadrózsabokor virított. Gárdonyi a kastély táján csavarogva látta először ezt a bokrot. Teljes virágzásban volt: csupa virág és bimbó.

„Még sohasem láttam vadrózszát,“ — mondja Gárdonyi. „Hogy ezt a bokrot megpillantottam, megbűvölten állottam meg előtte... Ember nem járt a tájon. Csend volt köröskörül... És én állottam bámulva. Először éreztem a poézis leheletét a szívemen, azt a gyönyört,

azt a mámort, mikor a végtelen szép, az isteni érintése alatt valami édes borzongás futja át a lelket, s az ember nyílt szemmel álmodik... arra gondoltam, hogy a természetnek azt a szépségét, amely most hat reám, azt a gyönyörűséget, amit most érzek, *ki kellene fejeznem*, valami módon *meg kellene írnom*, hogy ne múljon el."

Ismét az Utasításnak az izlés fejlesztéséről szóló fejezetére hivatkozunk. „A gyermek, aki hozzászokik a természeti dolgok és jelenségek megfigyeléséhez, csakhamar megérzi a természet szépségét is.” — „És éppen nem szükséges, hogy e célra valami romantikus vidék álljon rendelkezésre. A legigénytelenebb része a természetnek tele van szépségekkel.” — Hivatkozhatunk még a kirándulásokról szóló részre is, amely arra mutat rá, hogy leginkább ezek alkalmával kelthetjük fel a szép érzését tanítványaink lelkében.

A sályi virágzó vadrózsabokor hatásának tanulságaként tehát megállapítjuk, hogy Gárdonyi gyermekkori élményei is megerősítik azt, hogy Utasításunk alapján haladva, helyes irányban vezetjük tanítványaink esztétikai nevelését.

A virágkultusz megteremtésének első lépéseit szintén a Gárdonyi megjelölte úton kell megtennünk. Az a Gárdonyi, akinek gyermeklelkét ilyen virágélmények gazdagították és élénkítették, egész életében gyengéd, szinte áhitatos szeretettel fordult a virágok felé. Elég a „Mai csodák” prózában írt virágdicsőítő költeményeire gondolnunk, de az író majdnem minden művében találunk a virágok szeretetét és ismeretét bizonyító részleteket. Moesz Gusztáv nagyon szép csokrot állított belőlük össze a Természettudományi Közöny 1932. évfolyamában megjelent *Gárdonyi virágai és fái* c. kitűnő tanulmányában. Ha a virágok megszerettetését ilyen szellemben vezetjük, a virágkultusz megteremtése sem lesz nehéz feladat. Más oldalról tekintve a dolgot, ha Gárdonyi művei virágdicsőítő részleteinek legszebbjeit kiválasztjuk, kartonlapra felírjuk s beramázva az iskolaterem falán elhelyezzük, a virágok megszerettetésének ügyét szinte állandóan szolgálhatjuk. Ime a legszebb virágdicsőítő idézetek: „Milyen rideg, kedvetlen az élet virágok nélkül”; „Ahol virág van, ott boldogság is van; ahol virág nincs, ott boldogság sincs”; „Virágok társasága nélkül nem tudom elképzelni, hogy az ember átélje az életét”; „Virágországból való szeretteim mindig kedvesek voltak szívemnek-lelkemnek, mióta csak ismerem őket”; „A virág az Isten legszebb teremtménye”; „A virág az Isten művészete”, stb.

Utasításunk a népiskola I. osztályában nagyon fontosnak tartja a játékos, ösztönszerű rajzokat, amelyeknek a lehető legegyszerűbb, jellegzetes vonalából kell állniuk. A részletes Utasítás rajzra vonatkozó része azután rámutat arra, hogy a „népiskola-II. osztályától kezdve a szemlélet utáni rajzra kell a legnagyobb gondot fordítani; ennek beható tanításával tesszük képessé a tanulóinkat a látott formák fokozatosan tudatosabb visszaadására, ennek útján jut a gyermek a tudatos látás birtokába, ezzel vezetjük reá, miként kell a látott formákat a szemmel mintegy kitapintani.”

Gárdonyi a rajz lélektani hatásáról is teljes pontossággal ír gyermekkori emlékei között. Az *ember-rajz* c. fejezet elmondja, hogy a kis

népiskolás Gárdonyit elég gyakran bezárta a tanítója. Egy ilyen bezárás alkalmával elámulva látta, hogy egy fiú ember-alakot rajzol a táblájára. Az alak teljesen egyszerű volt, körülbelül olyan, mint amilyenre az Utasítás azt mondja, hogy „a népiskola I-IV. osztályaiban megelégszünk a leegyszerűsített, a szkématis ábrázolási móddal, a formáknak megközelítő pontosságú, jellegszerű visszaadásával.“ Gárdonyit azonban rendkívül megragadta a rajz. Odaadta a pajtásának a saját tábláját, hogy rajzoljon neki is. S a kis Gárdonyi bámul, hogy *vonalakból ilyesmi előállhat*. Azonnal megtanulja és a maga rajzán méginkább elálmélkodik. Mert amint a vonalak alakká idomultak, neki *az az alak azonnal élt*. Ember volt, szeme volt. Állt és valamit jelzett a kezével. Tehát nemcsak életet, hanem gondolatot is érzett benne. Ettől kezdve rengeteg sok ilyen embert rajzolt. Hol kicsi volt az ember, hol nagy, de Gárdonyi mindig látott benne valami érdekeseget, valami megfejthetlent.

Műve egy másik helyén elmondja az író, hogy sárospataki diákoskodása első napjaiban az egyik üzlet kirakatában egy fekete papíros-táblát pillantott meg. A táblán palavesszővel ülő kutya volt felrajzolva. Ez a rajz nagyon megfogta Gárdonyit. Látta, hogy emberi kéz vetette oda. Csodálkozva kérdezte: „Hát ilyet is lehet rajzolni?“ A táblát azonnal megvette, — természetesen a rajz kedvéért —, nagy örömmel vitte haza és megpróbálta, hogy tudna-e ő is olyan kutyát rajzolni?

Ismét másutt arról értesülünk, hogy a kis Gárdonyi a hozzájutott lapos asztalos ceruzával „őzet akart írni“.

Pedagógiai tanultságként tehát megállapíthatjuk, hogy Gárdonyi emlékezései a rajzitanításra vonatkozólag is értékes és hasznos tanácsokkal gazdagítják a hozzájuk forduló pedagógust.

Az erkölcsi nevelés terén Utasításunk értelmében először az *érzést* akarjuk a gyermek lelkében meggyökereztetni, azután kell a megfelelő tudalos cselekvéshez hozzászoktatnunk. Ezért fontos a tanító *példája*. A tanító intelmeit nem érti meg mindig a gyermek, de a tanító cselekvése hathatósan szól a lelkéhez.

Hogy a példának milyen nagy jelentősége van az erkölcsi nevelésben, azt Gárdonyi egy koldúsasszonnyal való találkozással kapcsolatban a következőképpen mondja el:

Egy vén vak koldúsasszony halad az utca keleti oldalán. Az utca sáros s a kis Gárdonyi megáll a járón, nézi az öregasszonyt, hogyan megy a bottal tapogatódzva, szépen, csendesen, rendesen. Közben sarokhoz érnek, s az asszonyon látszik, hogy át szeretne menni a másik oldalra, de sokan járnak ott és nem mer elindulni. Gárdonyi szívében valami azt mondja, hogy át kellene vezetnie, de bántja, hogy az asszony *rongyos*. Amíg így habozik, *egy elegánsan öltözött úr* megfogja a koldúsasszony kezét és szépen átvezeti a kocsúton a templomig... A kis Gárdonyi úgy érzi, mintha mellbe szorították volna... Megvető szavakat hall magára lelkének mélységében, a mélységben, ahova ekkor hatolt be először a Jézusi szeretetnek első sugara...

A jó példa felköltötte az erkölcsi *érzést* a lélekben, nézzük, most követi-e a *cselekvés*?

Talán még azon a héten történik egy este, hogy a Sebestyén-téren

egy öreg puttonos asszony vánszorog. A puttonban fa volt. Egy darab leesett, s a kis Gárdonyi azonnal felvette és az anyóka kezébe adta, aki hálás hangon köszöni meg: „Az Isten áldja meg kisfiú“. Gárdonyi pedig boldogan ment haza . . .

Azt hisszük, ehhez a fejezelhez nem kell semmiféle megjegyzést fűznünk . . .

A hazafias érzés és nevelés szempontjából is sokat hozott magával Gárdonyi a szülői házból. Apja a szabadságharc alatt a halálfejes légió hadnagya volt, aki, mint tanult géplakatos, minden vagyont ajánlotta egy fegyvergyár felállítására. A szabadságharc összeomlása után az aradi várból csak a legutolsó pillanatban tudott elmenekülni és csak hosszas bujdosás után sikerült életét megmentenie. Természetesen minden vagyona odaveszett.

Gárdonyi apja elbeszéléseiből már kora gyermekkorban sokat hallott a szabadságharcról. Azonban a *tett*, a *példa* itt is többet ér a legékesebb szónál. Az író könyvének *A mult visszatér* c. fejezete meggyőzően mutatja ezt:

„Egyszer egy vén koldús jött hozzánk. Apám behívta a szobába. A szoba közepére széket tett. Beszélgetett vele. Aztán bort adott neki és egy forintot. Anyám pörölt a koldus eltávozása után. „Úgyan, hogy lehet ilyen ronda embert a szobába behívni?“ Apám meglepődött arccal mentegetődött: „Ez a koldús *honvéd volt a szabadságharcban* . . .“

Gárdonyit életírói, méltatói „szitty-magyaroknak“ mondják. Apjának példája után lehetett is az . . .

Mindent egybevetve, igazat adunk Gárdonyinak abban, hogy a gyermekben megvan a későbbi felnőtt, s hogy az ő „multjában megtaláljuk a jövőt, a karakter első szálait, az indulatok első fellobbanásait, a megfigyelésekre való hajlandóságot, érzelmi érzékenységet“ stb. Gárdonyi emlékezéseit ezért egyforma buzgalommal és örömmel kutatja az esztétikus és a pedagógus. Amaz a későbbi író, emez a gyermeki lélek nagy ismerőjét keresi benne; az esztétikus rámutat egy-egy pontra: ime, ebből a szerény magból fejlődött ki az író egyik tulajdonsága, vagy innét indult el egyik műve; a pedagógus pedig összeveti a munkáiban megrajzolt gyermekalakokat a saját gyermekkoráról megrajzolt képpel s azt mondja: a kétféle kép tulajdonképpen egy s nevelő-oktatói tanulságot mindkettőben bőven találunk.

Bognár Gyula.

Az egységes természetkép és az iskola.

A természetben élő ember — a primitív ember, vagy a kultüremberek közül az, akit az életsorsa a természethez köt — a maga közvetlen közelségében, ezer változatú arcában és e sokféleségben mégis összefüggéseiben, a részeknek egymáshoz való kapcsolatában ismeri meg a természetet. Az ilyen emberben rövidebb-hosszabb idő multán egy bizonyos természetszemlélet alakul ki, mely a tapasztalati természetképet egységbe foglalva, azt magyarázó tartalommal és értelemkereséssel